

УДК [94:327.7(438:470+571)]"1994/2004"
DOI: 10.33402/ukr.2020-33-177-193

Олег ПІХ

*кандидат історичних наук
старший науковий співробітник*

*Центру дослідження українсько-польських відносин
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2304-9002>*

e-mail: olpikh@gmail.com

ГЕОПОЛІТИЧНІ РОЗБІЖНОСТІ ЯК ЧИННИК ВІДНОСИН ПОЛЬЩІ ТА РОСІЇ (1994–2004)

Висвітлено політичні відносини Республіки Польщі (РП) та Російської Федерації (РФ) у другій половині 90-х років ХХ ст. і першому п'ятиріччі ХХІ ст. На основі аналізу зовнішньополітичних відносин між двома країнами в цей період стверджено, що їхній діалог мав переважно конфліктний контекст, зумовлений різним баченням геополітичної ситуації та проблем формування системи безпеки в регіоні Центрально-Східної Європи (ЦСЕ). Зазначено, що побоюючись відновлення домінації Росії на теренах колишнього соціалістичного табору, Польща прагнула приєднатися до євроатлантичних і європейських структур; водночас Росія оцінювала процес розширення НАТО, активним прихильником якого виступала Варшава, як загрозу власним національним інтересам – це призводило до перманентного погіршення двосторонніх відносин. Також спостережено, що, не сприймаючи Польщу рівнозначним партнером, Кремль прагнув вирішувати всі суперечливі справи через взаємини зі США і країнами Заходу.

З'ясовано, що польська влада розглядала можливість налагодження відносин із РФ через розвиток торговельно-економічних зв'язків і вирішення проблемних питань у сфері історичної пам'яті. Відтак спостережено значні шанси на потепління у відносинах, що з'явилися в період проголошення президентом Росії Володимиром Путіним (Владі́мир Пу́тин) курсу на європеїзацію РФ та її зближення з євроатлантичними структурами в перших роках ХХІ ст. Проте встановлено, що новим чинником заострення взаємин стала політична боротьба Варшави й Москви за вплив на Україну та Білорусь, зокрема події Помаранчевої революції засвідчили значне заангажування обох держав у процесах в Україні та прагнення здобути домінуючий вплив на вирішення політичної кризи. Констатовано, що перемога сил, підтримуваних польською стороною, водночас означала геополітичну поразку Кремля, а отже, створювала серйозний конфлікт у двосторонній комунікації.

Ключові слова: Республіка Польща, Російська Федерація, НАТО, зовнішня політика, геополітика.

Після закінчення «холодної війни» на фоні глибокої трансформації геополітичної ситуації в Європі, у польсько-російських відносинах розпочалися процеси

системних перемін. У контексті формування системи європейської безпеки керівництво Росії неодноразово наголошувало на значущості для власних національних інтересів усієї ЦСЄ загалом та Польщі зокрема, яка була одним із головних міжнародних гравців у цьому регіоні. Польська влада розглядала налагодження рівноправних і добросусідських відносин з Україною, Російською Федерацією та Республікою Білорусь (РБ) як важливий елемент формування на своїх східних кордонах зони стабільності й безпеки, що гарантувало швидкий поступ в євроатлантичній інтеграції. Водночас відмінні геополітичні інтереси, а також традиційно складні та непередбачувані відносини з Росією переводили польсько-російські політичні взаємини у стан перманентного конфлікту. Також це неабияк впливало і на формування зовнішньополітичної візії України, адже наша держава постійно перебувала в орбіті стратегічних інтересів як Варшави, так і Москви.

Вказана тема знайшла висвітлення у польській історіографії. Польські вчені Славомір Веремюк (Sławomir Weremiuk), Рафал Лісякевич (Rafał Lisiakiewicz), Агнешка Магдзяк-Мішевська (Agnieszka Magdziak-Miszewska), Кшиштоф Федорович (Krzysztof Fedorowicz), Рафал Чахор (Rafał Czachor) та інші приділили значну увагу вивченню політичних, економічних та історичних проблем у двосторонніх відносинах Варшави і Москви, обґрунтуванню місця РФ у східній політиці Польщі й аналізу геополітичних дискусій навколо вступу РП у НАТО. Дещо відмінне від домінуючого в польській історіографії бачення східної політики, з більш критичним ставленням до дій польської влади у контексті двосторонніх польсько-російських відносин, представлено в монографіях Мечислава Столярчика (Mieczysław Stolarczyk) та Ришарда Земби (Ryszard Zięba). Важливими з погляду опрацювання теми дослідження були праці російських учених Миколи Бухаріна (Николай Бухарин), Дмитра Офіцєрова-Бельського (Дмитрий Офицєров-Бельский), Ярослави Петрової (Ярослава Петрова), які з російського погляду схарактеризували складні питання польсько-російського діалогу. Досить обмежено розкрито проблеми польсько-російських взаємин в українській історіографії. Загальні питання державно-політичної взаємодії РП і РФ представлено в публікаціях Наталі Буглай та Ольги Васюти, водночас аналіз цих відносин у контексті європейської і євроатлантичної інтеграції Польщі висвітлено в дослідженнях Наталі Чорної та Сергія Стоєцького.

Мета статті – висвітлити окремі аспекти польсько-російських відносин, зокрема проаналізувати динаміку та специфіку політичних взаємин Росії і Польщі в контексті геополітичних розбіжностей щодо процесу формування системи безпеки й розвитку регіону ЦСЄ.

У 1991–1992 рр. у польських політичних колах залишалося побоювання, що офіційна Москва знову вдаватиметься до дій щодо втягнення РП у свою орбіту впливу. Активізацію прозахідних настроїв у Польщі значною мірою зумовлювали традиційні прагнення польської влади дистанціюватися від Росії. Керівництво Польської держави, яке в основному представляли вихідці зі «Солідарності», традиційно бачило у РФ країну з непередбаченим політичним розвитком і міцними імперськими традиціями, що була здатна дестабілізувати ситуацію в регіоні. Воно виступало за обережний діалог із Москвою. Іншою вагомою причиною слабких міждержавних зв'язків, на думку польського дослідника К. Федоровича, була значна

асиметрія у підходах до формування майбутніх відносин, адже Польщі й іншим країнам ЦСЄ в російській закордонній політиці відводилися другорядні ролі¹.

Після приходу в кінці 1993 р. до влади польські ліві сили спробували певною мірою розвинути добросусідські відносини з Росією². Висловлювалися погляди щодо різних рівнів реалізації національних інтересів у співпраці зі східними партнерами. Однак, не маючи серйозних партнерів серед політичних партій Росії та конфліктуючи з адміністрацією президента РП щодо підходів у здійсненні політики на східному напрямку, призупинити процес охолодження міждержавних стосунків ліві партії не змогли. Водночас польські політики, боячись звинувачень у русофільстві, активно намагалися демонструвати суспільству відсутність сталих зв'язків із Москвою та прихильність Заходу³.

З польського погляду, політика РФ у різних її вимірах – політичному, військовому, енергетичному – була одним із головних безпекових викликів для РП⁴. Зважаючи на це, одним із чинників формування напружених взаємин Росії і Польщі було намагання останньої долучитися до західних структур безпеки. Поглиблення відносин із НАТО польська сторона розглядала не лише як можливість отримання військово-політичних гарантій Польщею, її виходу зі «сірої зони безпеки», але й як фундаментальний чинник політичної стабільності та миру в регіоні ЦСЄ. Також це була реальна можливість позбутися впливів та загроз із боку Москви, що в перспективі гарантувало би формування рівноправних двосторонніх польсько-російських відносин і дозволило би проводити більш незалежну східну політику щодо сусідів, які становили для неї значний зовнішньополітичний інтерес⁵. Відповідно курс офіційної Варшави на інтеграцію у західні інституції від початку неоднозначно сприймали у РФ, яка позиціонувала себе як важливий «незалежний політичний центр прийняття рішень», національні інтереси якого розповсюджувалися і на колишні країни соціалістичного табору. Москва фактично прагнула застосувати принцип обмеженого суверенітету щодо держав регіону (який було обґрунтовано у військовій доктрині РФ 1993 р.⁶) навіть попри те, що після розпаду СРСР можливості й ефективність її геополітичного впливу були значно обмеженими⁷. Розбіжності між Польщею та Росією підсилювалися відмінною цивілізаційною належністю (історичною, культурною, релігійною). Тому відверте

¹ Fedorowicz K. Stosunki polsko-rosyjskie w polskiej polityce wschodniej (1991–2001). *Sprawy Wschodnie* (Poznań). 2004. Nr 1(5). S. 38–39.

² Zięba R. Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie. Warszawa: Wyd-wo Akademickie i Profesjonalne, 2010. S. 170.

³ Яковлева І. В. Зовнішньополітичні чинники формування партійно-політичної системи Республіки Польща. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. пр. Одеса, 2009. Вип. 37. С. 315.

⁴ Лисякевич Р. Основные причины обострения отношений между Польшей и Россией. *Современная Европа*. (Москва). 2015. № 6. С. 103.

⁵ Stolarczyk M. Rosja w polityce zagranicznej Polski w latach 1992–2015. Katowice: Wyd-wo Uniwersytetu Śląskiego, 2016. S. 160.

⁶ Dryblak Ł. The Role and Significance of Russian Doctrinal Documents, with Particular Focus on Information Security Doctrines from 2000 and 2016. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo Wschodniej*. Warszawa, 2017. Vol. 52. No 3. Special issue. P. 212.

⁷ Weremiuk S. Polska wobec Rosji w latach 1992–2014. Od zależności postimperialnych do trudnych relacji. Analiza wybranych aspektów. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego* (Warszawa). 2015. Nr 13. S. 103.

прагнення поляків до поєднання із західною цивілізацією спричиняло у РФ, навіть в інтелектуалів і політиків із проєвропейською орієнтацією, брак розуміння чи навіть роздратування⁸. Традиційно обвинувачувалися країни Заходу, насамперед США, які, на їхню думку, прагнучи перешкодити Росії здійснювати її міжнародну діяльність у ЦСЄ, налаштовували держави регіону проводити антиросійську політику. Відповідно відносини Росія–Польща значною мірою розглядалися також у контексті відносин Росія–США⁹.

Російська дипломатія виступала за збереження наявної архітектури безпеки на теренах ЦСЄ, висунувши компромісну доктрину, щоб держави регіону не перебували під впливом ані НАТО, ані Росії. Так країнам ЦСЄ відводилася роль т. зв. «сірої зони» між Сходом і Заходом¹⁰. Це випливало з того, що в разі просування Північноатлантичного альянсу на Схід потенційна воєнна конфронтація створювала загрозу розгортання конфлікту в безпосередній близькості від кордонів РФ чи безпосередньо на її території¹¹, а отже, головною і незмінною метою Росії було не допустити чи максимум зтягнути процес трансатлантичного розширення. Тому висувалися також і зовсім неприйнятні для РП пропозиції, зокрема щодо перетворення Ради Північноатлантичного співробітництва на окрему незалежну структуру, у яку б увійшли країни ЦСЄ, зокрема Польща й Росія, як альтернативу НАТО, а також гарантування Росією і провідними країнами Заходу безпеки Польщі за відмову від вступу до Північноатлантичного альянсу¹². Зрозуміло, ці пропозиції офіційна Варшава сприймала як такі, що спрямовані проти національних інтересів країни, й вони були відкинуті. Водночас вказані проблеми визначили перебіг двосторонніх відносин і в наступні роки.

Однією з причин польсько-російського непорозуміння на політичному рівні був значною мірою негативний історичний досвід двох народів і принципово різна ідеологічна інтерпретація історії. Накладався негативний досвід трьохсотлітніх відносин: участь Росії у поділах Речі Посполитої, злочини сталінського режиму під час Другої світової війни та повоєнний контроль Радянського Союзу. Ще під час підписання у травні 1992 р. договору між РФ і Польщею про дружбу й добросусідське співробітництво польська сторона намагалася додати в документ положення про засудження сталінських злочинів щодо поляків та можливість компенсації постраждалим від репресій. Однак російське керівництво категорично відмовилося від долучення згадок про історичні події у договір, хоча й дало згоду на узгодження спільної заяви президентів Польщі та Росії щодо засудження «тоталітаризму у всіх його проявах»¹³. Також було розсекречено частину архівних документів щодо

⁸ Fedorowicz K. *Stosunki polsko-rosyjskie...* S. 39.

⁹ Россия и Центрально-Восточная Европа: взаимоотношения в 2014–2015 гг.: монография / отв. ред. И. И. Орлик. Москва: Институт экономики РАН, 2016. С. 24–25.

¹⁰ Бухарин Н. И. Россия – Польша: Опыт двадцатилетних отношений: 90-е годы XX века – первое десятилетие XXI века. Санкт-Петербург: Нестор-История, 2013. С. 15.

¹¹ Śmigieński R. *Koncepcja bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej (1991–2000)*. *Sprawy Wschodnie*. Poznań, 2004. Nr 1(5). S. 21.

¹² Бухарин Н. И. Россия – Польша... С. 20; Wasiuta O. *Stosunki polsko-rosyjskie. Polska wobec sąsiadów. Współczesne stosunki polityczne* / red. W. T. Modzelewski. Olsztyn: Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, 2009. S. 17.

¹³ Бухарин Н. И. Россия – Польша... С. 16.

розстрілу польських офіцерів у Катині й інших справ, що стосувалися Польщі, які передано польській стороні під час зустрічей лідерів держав.

Настійливе прагнення поляків з'ясувати причини трагічних подій у Росії сприймали не дуже прихильно й нервово. У Москві вважали, що провина за Катинь лежить на сталінському режимі, до якого РФ не має жодного стосунку, а справжню мотивацію польської сторони вбачили в намаганні розбухати антиросійські настрої у польському суспільстві¹⁴. Кремль від початку відкинув концепцію польсько-російського історичного примирення на основі польсько-німецького, тобто визнання злочинів сталінського режиму співмірними з нацистськими під час Другої світової війни, а отже, відкидає визнання РФ правонаступницею Радянського Союзу щодо завданих полякам кривд¹⁵.

Погіршували відносини Варшави та Москви і різні підходи до взаємин з Україною та Білоруссю. Як зазначав відомий польський дипломат і учений Владислав Бартошевський (Władysław Bartoszewski): «Їх незалежність [України і Білорусі – О. П.] є невіддільною частиною політичного ландшафту Європи. Тому зміцнення стабільності і безпеки, як і продовження демократичних і ринкових зрушень у цих державах, забезпечують також і наше благополуччя та інтереси регіону загалом»¹⁶. Польща однією з перших визнала незалежність України, і стосунки обох держав продовжували розвиватися. Росія ж вважала, що колишні країни Радянського Союзу – це винятково її сфера впливу. Так, у 1993 р. радник із політичних питань Бориса Єльцина (Борис Ельцин) Сергій Станкевич (Сергей Станкевич) застерігав польське керівництво від надміру тісних політичних й економічних зв'язків з Україною, наголошуючи на домінантному праві Росії здійснювати свою політику в цьому регіоні¹⁷. Побоюючись посилення впливів Росії на сусідні з Польщею країни, насамперед Україну, польська дипломатія під керівництвом міністра закордонних справ Анджея Олеховського (Andrzej Olechowski) розпочала активну діяльність у напрямі розвитку відносин зі східними сусідами, підтримки там демократії та ринкових перетворень¹⁸. Пожвавлення українсько-польських відносин відбувалося на тлі російсько-білоруського зближення.

Варшава позитивно сприйняла приєднання РФ у квітні 1994 р. до програми НАТО «Партнерство заради миру», у якому вже сама брала участь. Однак залучення Москви до формальних ініціатив альянсу в європейському регіоні не знімало з порядку денного її позиції щодо процесу розширення¹⁹. Упродовж 1994–1995 рр. напруженість у відносинах Польщі та Росії залишалася. Основні зовнішньополітичні ініціативи польської дипломатії стосовно РФ співвідносились згідно з політикою НАТО, ЄС, США. Росія ж і надалі намагалася блокувати курс Варшави до НАТО, вважаючи це загрозою національним інтересам. Офіційна Москва неодноразово вказувала польським колегам, що розвиток добросусідських відносин залежить від того, чи буде узгоджено з РФ вступ Польщі до НАТО. У відповідь польське

¹⁴ Fedorowicz K. Stosunki polsko-rosyjskie... S. 40.

¹⁵ Бухарин Н. И. Россия – Польша... С. 22.

¹⁶ Бартошевски В. Польско-росийские отношения (взгляд из Варшавы). *Современная Европа*. (Москва). 2001. № 2(6). С. 19.

¹⁷ Бухарин Н. И. Россия – Польша... С. 20.

¹⁸ Burant S. R. Polska polityka wschodnia – granice możliwości. *Polska w Europie*. Warszawa, 1996. Zesz. 22. S. 89.

¹⁹ Wasiuta O. Stosunki polsko-rosyjskie. S. 19.

керівництво наголошувало, що проблема членства країни в НАТО належить винятково до компетенції переговорів між кандидатами й самим альянсом.

Іншим дразливим чинником двосторонніх відносин була позиція щодо військового конфлікту в Чечні. Польські політики, медіа та громадськість засудили силові методи вирішення конфлікту з боку Росії, у різних містах створювали громадські чеченські інформаційні центри, що змушувало Міністерство зовнішніх справ (МЗС) Росії надсилати польській стороні ноти протесту. Ці й інші питання позначилися і на відносинах керівництва обох держав. Зокрема, у відповідь на те, що Борис Єльцин (Борис Ельцин) не приїхав у серпні 1994 р. на відзначення 50-річчя Варшавського повстання та в січні 1995 р. на святкування звільнення радянською армією німецького концтабору Аушвіц в Освенцімі, Лех Валенса (Lech Wałęsa) у травні 1995 р. не взяв участі у святкуванні в Москві 50-ї річниці перемоги у Другій світовій війні²⁰. І лише після приходу до влади в 1995 р. президента Александра Квасневського (Aleksander Kwaśniewski) польсько-російське міжнародне співробітництво одержало новий поштовх.

На квітень 1996 р. готувався візит польського президента в Москву. Напередодні для обговорення порядку денного зустрічі лідерів держав із робочим візитом Варшаву відвідав російський міністр закордонних справ Євген Примаков (Евгений Примаков). Серед його головних завдань було прозондувати ставлення нового керівництва Польщі до питання членства в НАТО. Зокрема, російська сторона знову представила концепцію, за якою РП, відмовляючись від вступу до Північноатлантичного альянсу, одержувала б обопільні гарантії безпеки від Заходу та Росії, проте одержала категоричну відмову. У лютому 1996 р. у Варшаві за участі експертів із двох сторін відбулося засідання польсько-російського круглого столу щодо найбільш актуальних проблем двосторонніх відносин, де учасники змушені були констатувати протилежність поглядів на формування системи європейської безпеки²¹. Попри це важливість вирішення для Польщі питання євроатлантичної інтеграції, змушувало польське керівництво шукати різні точки дотику у відносинах із Росією²². Під час офіційного візиту до РФ президент А. Квасневський намагався продовжити позитивну динаміку двосторонніх відносин. Наголос робився не на питаннях безпеки, що стали основним чинником непорозумінь, а на економічному співробітництві, яке, починаючи з 1994 р., активно розвивалося. У 1994–1997 рр. торговельні відносини динамічно зростали, перетворивши Москву у другого по значенню імпортера польських товарів, на якого припадало 8,4 % всього експорту і 6,3 % імпорту. Водночас основними російськими експортними товарами до Польщі залишалися енергетичні ресурси²³. Росія, економіка якої вступала в період економічної кризи, також шукала можливостей розширення економічних зв'язків. Російський Кабінет міністрів у жовтні 1996 р. виступив з ініціативою створення

²⁰ Czachor R. Miejsce Federacji Rosyjskiej w polskiej polityce wschodniej. Bilans 20-lecia. *Wrocławski Przegląd Międzynarodowy*. (Wrocław). 2011. Nr 2. S. 116; Zięba R. Główne kierunki polityki zagranicznej Polski... S. 171.

²¹ Wasiuta O. Stosunki polsko-rosyjskie. S. 21.

²² Magdziak-Miszewska A. Stosunki polsko-rosyjskie: próba bilansu. URL: <http://www.omp.org.pl/stareomp/indexbf8e.html?module=subjects&func=viewpage&pageid=275>

²³ Лисякевич Р. Зигзаги польско-росийских отношений в посткоммунистический период. *Современная Европа*. (Москва). 2019. № 7. С. 40.

зони вільної торгівлі та безвізового режиму між країнами, які, однак, не були прийняті польською стороною з різних причин, насамперед через побоювання, що це може загальмувати процес просування Польщі на шляху до ЄС.

Після парламентських виборів у вересні 1997 р. до влади в Польщі прийшла коаліція правих партій – «Солідарності» і «Союзу свободи». Праві сили більш прагматично підходили до відносин із РФ, відзначаючи продовження неоімперських традицій в її міжнародній політиці. До того ж через економічну кризу і дефолт Росії в 1998 р. відбувалося погіршення відносин і в економічній сфері. Уряд Єжи Бузека (Jerzy Buzek) (згідно з новою Конституцією РП, прийнятою того ж року, зовнішня політика ставала прерогативою уряду) вирішив сконцентруватися насамперед на завершенні вступу Польщі в Північноатлантичний альянс та розбудові відносин з ЄС. Програму інтеграції польські еліти реалізовували надзвичайно послідовно, попри зміни урядів і протести російської дипломатії. Це вдалося зробити в ситуації послаблення російських владних структур, які в силу внутрішньополітичних протиріч та економічних негараздів на той момент не могли ефективно блокувати цього процесу²⁴. Польща намагалася довести, що її дії не спрямовані проти Росії, але випливають із відповідних потенційних загроз і нестабільності на Сході. Незважаючи на це, подальша практика показала, що російська сторона продовжувала заперечувати позицію Польщі щодо вступу в НАТО (дещо поміркованіше ставилася до інтеграції РП в ЄС²⁵), й надалі пропонуючи модель регіональної безпеки на основі перехресних гарантій Альянсу й Росії. Такий підхід до проблеми показав, що у другій половині 90-х років у Польщі не було ніякої можливості формувати двосторонніх відносин в іншій площині, ніж їх стабілізувати на відповідному рівні до моменту юридичного закріплення членства країни в Північноатлантичному альянсі²⁶. Зокрема, А. Квасневський під час однієї короткої зустрічі з Б. Єльциним зазначив, що дискусію на тему членства РП в НАТО потрібно закінчити, оскільки це вже доконаний факт. Він також довів до відома російського колеги, що офіційна Варшава готова до взаємовигідних добросусідських відносин із Росією, однак якщо це не шкодитиме взаєминам із Заходом²⁷. Непохитна позиція польської влади щодо вступу країни до альянсу засвідчила, що попри те, що Росію розглядали як важливого політичного партнера на Сході, Польща рішуче заперечувала можливість втручання Кремля в питання її геополітичного вибору.

Водночас західні країни чітко дали зрозуміти, що РФ не має і не матиме права вето в питаннях розширення – на цьому наголошено ще на зустрічі міністрів закордонних справ НАТО 2 грудня 1993 р.²⁸. Початково двозначна позиція західних

²⁴ Cesarz Z. *Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Polskiej po 1989 roku. Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty* / pod red.: A. Antoszewskiego, A. Kolodii i K. Kowalczyka. Wrocław: Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe, 2010. S. 347.

²⁵ Причина такого підходу, на мою думку, полягає у тому, що НАТО в Росії уособлювали передовсім зі Сполученими Штатами, у відносинах з якими переважало суперництво, хоча й без відкритої конфронтації, а ЄС – з Францією і Німеччиною, з якими у РФ налагоджено переважно конструктивний діалог.

²⁶ Czachor R. *Miejsce Federacji Rosyjskiej w polskiej polityce wschodniej*. S. 118–119.

²⁷ Бухарин Н. И. *Россия – Польша...* С. 31.

²⁸ Стоєцький С. В. *Україна в зовнішній політиці Республіки Польща: євроатлантичний та європейський інтеграційний вимір (історико-політологічне дослідження)*. Київ: Вид. дім Дмитра Бураго, 2009. С. 73.

держав у питанні розширення НАТО на Схід пояснювалася балансуванням між бажанням розвивати військово-політичний діалог із РФ і потребою збільшення стабільності та безпеки в регіоні ЦСЄ, яку міг гарантувати Північноатлантичний альянс. У цій ситуації провідну роль у просуванні концепції розширення блоку взяли на себе США. Як зауважив польський дослідник М. Столярчик, перехід у середині 90-х років XX ст. політики Сполучених Штатів щодо РФ від «стратегічного партнерства» і «Росія перш за все» до прагматизму та реалізації принципу «геополітичного плюралізму на теренах колишнього СРСР» змінив також і диспозицію щодо прийняття нових членів у НАТО з-поміж держав ЦСЄ, що ставало невідворотним. Зокрема, запитання «Чи відбудеться розширення?» змінилося на «Коли і як відбудеться розширення?»²⁹. США представили стратегію майбутнього просування Північноатлантичного альянсу на Схід, згодом погоджену іншими країнами-членами: встановлювався принцип «відкритих дверей» для країн, які прагнули приєднатися і відповідали критеріям; лише країни-члени можуть вирішувати долю кандидатів на вступ³⁰. Зрештою, на Мадридському саміті НАТО 1997 р. було оголошено про швидкий вступ до альянсу Польщі, Чехії та Угорщини, який засвідчив провал спроб Росії домогтися зупинки євроатлантичної інтеграції Варшави, а також те, що здійснені РФ заходи мали обмежений вплив на закордонну політику Польщі. Тому питання членства РП у Північноатлантичному альянсі втрачало гостроту у двосторонніх відносинах найперше через усвідомлення частиною російської влади й ліберальними політичними колами невідворотності процесу, що підходив до логічного закінчення, а також на хвилі покращення відносин самої Росії з НАТО, зокрема підписання у травні 1997 р. угоди про створення Ради Росія–НАТО³¹. Проте РФ усе ж вдалося виторгувати у країн альянсу зобов'язання не розміщувати на території нових членів значних військових контингентів чи ядерних арсеналів³².

У практичній площині для Польщі це означало, що доля приєднання країни до НАТО насамперед залежатиме від виконання нею своїх зобов'язань, а не від ставлення до цього РФ. Відповідно посилення позицій на головному стратегічному напрямі сприяло зміні акцентів у східному векторі зовнішньої політики. Політика РП стала прагматичнішою, що давало змогу приділяти більше уваги відносинам на двосторонньому рівні. РП не випрацювала на адресу Кремля нових зовнішньополітичних пропозицій, водночас на противагу політичному тиску Росії активізувала відносини з Україною. До слова, на противагу польсько-російським відносинам, польсько-український діалог активно розвивався. Зближення зовнішньополітичних позицій та формування польсько-українського стратегічного партнерства засвідчили, що Київ певною мірою може замінити Москву в ролі головного партнера Варшави на Сході.

Зовнішньополітичні пріоритети польського керівництва та рішуче дотримання обраного курсу країни спричинили незадоволення керівництва РФ, через що Кремль фактично призупинив російсько-польський діалог на найвищому рівні,

²⁹ Stolarczyk M. Rosja w polityce zagranicznej Polski... S. 161.

³⁰ Стоцький С. В. Україна в зовнішній політиці Республіки Польща... С. 73.

³¹ Бухарин Н. И. Россия – Польша... С. 26.

³² Stolarczyk M. Rosja w polityce zagranicznej Polski... S. 169; Weremiuk S. Polska wobec Rosji... S. 105.

хоча в Польщі й намагалися організувати такі зустрічі. Зокрема, офіційних візитів президента РФ у Польщу не було понад 8 (з 1994 р. по 2001 р.), а прем'єр-міністрів – близько 6 років. Прем'єр Польщі Є. Бузек двічі відвідував Росію для відкриття польських меморіалів у Катині й Мідному, однак не отримував офіційних запрошень відвідати Москву. Натомість візит Є. Примакова до Варшави, запланований на кінець квітня 1999 р., формально не відбувся через «завантаженість графіка» російського прем'єра. Це все сприймали в Польщі як продовження політики РФ, що не бачила у Варшаві рівнозначного партнера, адже у Кремлі й надалі домінувало переконання, що всі спірні питання щодо ЦСЄ потрібно вирішувати напряму із Заходом, не особливо зважаючи на країни регіону³³.

Вступ РП в НАТО у 1999 р. попри протидію Росії польські політичні еліти сприймали як вагомий результат у досягненні її стратегічних інтересів, і навпаки, у РФ це оцінювали майже як геополітичну катастрофу та серйозну загрозу її національним інтересам³⁴. Водночас РП була налаштована надалі брати активну участь у напрацюванні політики альянсу щодо Росії³⁵. Однак сам факт вступу в Північноатлантичний альянс не знімав напруженості в польсько-російських відносинах, яка залишалася ще деякий час, що позначалося не лише на політичному, а й на економічному співробітництві. Зокрема, значне загострення діалогу відбувалося через різні шпигунські скандали. Наприклад, у січні 2000 р. МЗС РП оголосило персонами нон-грата дев'ятьох російських дипломатів, звинувачених у шпигунській діяльності на території Польщі. МЗС РФ, звинувативши польських колег у безпрецедентних діях і нагнітанні антиросійської істерії, також вислало з країни польських дипломатичних представників³⁶. Значного резонансу у пресі обох держав набули події з нападом на Генеральне консульство РФ в Познані та відповідні акції біля посольства Польщі в Москві у лютому 2000 р. Вказані події, взаємно обтяжені ворожою риторикою, крім політичної напруги між державами, сприяли формуванню значних антагоністичних настроїв і несприйняття протилежної сторони й на суспільному рівні³⁷.

Спроби Росії будувати газопроводи в обхід України зокрема, як у випадку прокладення другої нитки Ямал–Європа, загострювали також економічні відносини з Польщею. У РФ уже тоді почали розглядали експорт енергетичних ресурсів і контроль за їх транспортуванням як вагомий чинник, що здатен допомагати проведеному закордонній політиці³⁸.

³³ Офицеров-Бельский Д. В. Россия и Польша: неизбежное соседство? *Вестник МГИМО-Университета*. (Москва). 2014. № 6(39). С. 19.

³⁴ Петрова Я. С. Российско-польские отношения в 90-е годы XX века. *Вестник ЛГУ им. А. С. Пушкина. Серия: История*. Санкт-Петербург, 2015. № 2. С. 155. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/rossiysko-polskie-otnosheniya-v-90-e-gody-xx-veka> (дата звернення: 17.03.2020); Śmigieński R. Koncepcja bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej... S. 31.

³⁵ Bartoszewski W. Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski. Przedstawiona na 110 posiedzeniu Sejmu RP III kadencji 6 czerwca 2001 r. *Exposé ministrów spraw zagranicznych 1990–2011*. Warszawa: MSZ, 2011. S. 232.

³⁶ Польское руководство пошло на беспрецедентный шаг, серьёзно осложнивший российско-польские отношения. 20 января 2000 г. URL: https://www.mid.ru/ru/maps/pl/-/asset_publisher/D2CPYayAgyuG/content/id/607808

³⁷ Zięba R. Główne kierunki polityki zagranicznej Polski... S. 177.

³⁸ Weremiuk S. Polska wobec Rosji... S. 117.

Відновлення діалогу в більш прагматичній площині у 2000–2004 рр. збіглося з проголошенням у перший період президентства В. Путіна курсу на європеїзацію РФ, де Варшава могла стати прикладом успішної співпраці з країнами ЦСЄ, а також посиленням координації Росії та Північноатлантичного альянсу в межах боротьби зі світовим тероризмом після подій 11 вересня 2001 р. у США³⁹. Обидві сторони до деякого перегляду взаємовідносин спонукало також відкриття польських меморіальних комплексів у Катині 22 липня і Мідному 2 серпня 2000 р., в яких брали участь прем'єр-міністр РП Єжи Бузек та віцепрем'єр РФ Віктор Христенко (Виктор Христенко). Ці заходи, з погляду польської влади та суспільства загалом, мали важливе значення для відновлення історичної пам'яті й порозуміння між державами у складних питаннях історичного минулого⁴⁰.

Новообраний президент РФ В. Путін навесні 2000 р. трічі мав телефонну розмову з польським колегою. У результаті було досягнуто домовленостей про організацію офіційного візиту А. Квасневського до Москви. Це свідчило про те, що польська влада після досягнення одного зі своїх стратегічних зовнішньополітичних завдань була зацікавлена в налагодженні відносин із новим керівництвом Росії, а Кремль попри геополітичні розбіжності готовий до перезавантаження відносин у нових умовах⁴¹. Підтвердженням активізації діалогу став перший за багато років приїзд до Польщі міністра закордонних справ РФ Ігоря Іванова (Ігорь Иванов). Під час перебування у Варшаві російський шеф МЗС заявив, що Москва вже змирилася із членством Польщі в НАТО і не заперечує проти її вступу в ЄС, і це надзвичайно позитивно оцінила польська сторона⁴². Тенденцію до покращення відносин закріпили також візити до РП у червні 2001 р. прем'єр-міністра РФ Михайла Касьянова (Михайл Касьянов) та президента Польщі Александра Квасневського до Росії 10 липня та 15 жовтня 2001 р. Політичному діалогу посприяла і перемога на парламентських виборах у Польщі лівоцентристських сил, які, на думку російських дослідників, у своїй політиці були схильні до нормалізації відносин з Росією. Натомість провину за провал двосторонніх взаємин у попередній період вони беззастережно покладали на польські праві політичні сили на чолі з діячами «Солідарності», що, як зазначав історик М. Бухарін, «перебували в полоні старих і нових ідейно-політичних історичних схем і стереотипів стосовно Росії»⁴³.

Важливою ознакою потепління у відносинах Росії і Польщі, їх переходу на новий щабель, став державний візит до Варшави російського президента В. Путіна 16–17 січня 2002 р. Окрім візиту до польського колеги, президент Росії провів зустрічі з прем'єр-міністром Польщі Лешек Мільєром (Leszek Miller), представниками всіх політичних сил, представлених у Сеймі, та діячами польської культурної інтелігенції. Новою сторінкою у політиці Москви був наголос на тому, що РФ визнає РП рівноправним партнером, готова вибудовувати з нею довготермінові та стратегічні відносини, а в перспективі прагне до якнайтіснішого політичного, економічного й військового співробітництва із Заходом. Зазначалася важливість

³⁹ Офицеров-Бельский Д. В. Россия и Польша: неизбежное соседство? С. 20.

⁴⁰ Буглай Н. М. Польсько-російські відносини на початку ХХІ століття. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. Запоріжжя, 2017. Вип. 48. С. 309.

⁴¹ Бухарин Н. И. Россия – Польша... С. 35.

⁴² Fedorowicz K. Stosunki polsko-rosyjskie... S. 50.

⁴³ Бухарин Н. И. Россия – Польша... С. 36.

Польщі для розбудови зовнішньої політики Росії в цілому регіоні ЦСЄ, зокрема основою таких відносин мала стати економічна співпраця. В. Путін особливо наголосив на стратегічному співробітництві в енергетичній сфері, розбудові нових газопроводів і маршрутів транспортування нафти. Водночас можливий вступ Польщі у ЄС російський президент оцінював як подію, що при врахуванні інтересів Росії може відкрити нові можливості російсько-польського співробітництва. На що одержав запевнення польського колеги, що вступ РП в ЄС не означатиме, що Варшава повернеться спиною до своїх східних сусідів⁴⁴. У Польщі також позитивно оцінили ініціативу В. Путіна покласти квіти до пам'ятника Армії Крайової у Варшаві та передачу особистих документів керівника польського емігрантського уряду в Лондоні Владислава Сікорського (Władysław Sikorski)⁴⁵. Загалом, перебуваючи в польській столиці, російський президент максимально намагався показати свою проєвропейськість та демократичність, що сильно заїмпувало як польському політикуму, так і суспільству. У черговому опитуванні громадської думки щодо ставлення поляків до чинних закордонних лідерів В. Путін у липні 2002 р. за позитивним сприйняттям вийшов на друге місце (53 %) після Джорджа Буша (George Bush) (73 %)⁴⁶, незначно втративши симпатії навіть за рік (47 %)⁴⁷.

Після візиту президента Росії до Польщі польсько-російські відносини стали фактично системними. У 2002–2004 рр. відбувалися постійні контакти на найвищому рівні, зокрема лише президенти на різних міжнародних і міждержавних майданчиках зустрічалися 8 разів. Також активізації зазнала транскордонна, економічна й політична співпраця, що віддзеркалювало різносторонні контакти глав урядів Л. Міллера і М. Касьянова, керівників міністерств та відомств, членів парламентських делегацій Державної Думи й Сейму. Для аналізу проблем двосторонніх відносин, інтенсифікації вироблення рекомендацій, впровадження їх у життя та контролю за прийнятими рішеннями було запроваджено новий міжінституційний механізм роботи – Комітет із питань стратегії російсько-польського співробітництва, який однак, окрім кількох рішень у сфері культури, не мав фундаментального впливу на формування російсько-польської повістки дня⁴⁸. На фоні спроб сторін досягти компромісів у питаннях подолання впливу історичної пам'яті на взаємини між двома державами значним здобутком було започаткування у 2002 р. Польсько-російської групи зі складних питань, покликаної по можливості звести взаємні претензії щодо подій минулого до спільного знаменника⁴⁹.

Зближення РФ із Заходом, встановлення Москвою тісних контактів із НАТО та ЄС позитивно сприймала польська сторона і ці чинники набували для неї геостратегічного значення. Польща напередодні отримання повноправного членства

⁴⁴ Выступление Президента Российской Федерации В. В. Путина на II Экономическом форуме «Польша – Россия». 17 января 2002 г. Познань. URL: <http://kremlin.ru/events/president/news/26948>.

⁴⁵ Официальный визит В. В. Путина в Польшу 16–17 января 2002 г. URL: <http://kremlin.ru/events/president/trips/45738>.

⁴⁶ Stosunek Polaków do wybranych postaci ze świata polityki zagranicznej. Komunikat z badań. (BS/112/2002). Warszawa, Lipiec 2002. S. 2. URL: www.cbos.pl.

⁴⁷ Stosunek Polaków do polityków zagranicznych. Komunikat z badań. (BS/122/2003). Warszawa, Lipiec 2003. S. 2. URL: www.cbos.pl.

⁴⁸ Бухарин Н. И. Россия – Польша... С. 39–40.

⁴⁹ Буглай Н. М. Польсько-російські відносини на початку XXI століття. С. 310.

у структурах Євросоюзу прагнула стабілізувати відносини зі східними сусідами. Недаремно польський президент А. Квасневський, оцінюючи покращення як польсько-російських відносин, так і російських взаємин із західними державами, з оптимізмом відзначав: «Демократична, плюралістична, стабільна у своєму розвитку Росія – це надія всього демократичного світу, в тому числі і Польщі... Ми усвідомлюємо, що польсько-російське сусідство і співпраця являють собою фактор, що визначає майбутнє всього регіону і набуває європейського значення»⁵⁰. Водночас варто наголосити, що така оцінка мала підстави, адже відповідала стратегічним завданням польської східної політики. Демократична, поєднана із Заходом спільними інтересами Росія, готова відмовитися від імперських традицій, разом з Україною і Білоруссю, була запорукою формування на східних кордонах Польщі стабільної зони безпеки, а тому польська влада була якнайбільше зацікавлена в перетворенні РФ у надійного й передбачуваного партнера⁵¹. Польський дослідник М. Столярчик навіть відзначав, що польському керівництву замість насадження політики ворожості, що дозволяла Кремлю звинувачувати польські політичні кола в русофобії, потрібно було порушувати питання про якнайтісніше зближення РФ із НАТО⁵². Однак насправді це було до певної міри ілюзією, оскільки Росія ніколи не розглядала можливості входження на рівні з іншими країнами континенту в європейські та євроатлантичні структури, бачачи себе, насамперед, незалежним геополітичним центром прийняття рішень. По суті, це призводило до того, що діалог у попередні періоди зміщувався на рівень Росія–США або Росія–ЄС, і Польща як кандидат у НАТО чи ЄС не розглядалася як рівноправний суб'єкт у зовнішній політиці РФ. З погляду Кремля Варшава фактично виглядала лише як узалежнений елемент західної системи, а тому її відносини з Росією мали б узгоджуватися зі змінами в міжнародній політиці та рішеннями великих держав⁵³. Так, офіційна Москва вважала, що не допустити розширення, зокрема Північноатлантичного альянсу, можна проводячи інтенсивний діалог винятково з Вашингтоном і головними столицями Західної Європи, відводячи Варшаві другорядну роль. Така позиція була частиною більш глобальної стратегії РФ щодо формування нової архітектури безпеки в Європі, яка мала б закріпити за Росією особливі привілеї, як-от можливість одержати право голосу з важливих політичних і військових питань на континенті.

Однією з центральних проблем, що визначала контекст двосторонніх відносин на рубежі ХХ–ХХІ ст., була також інституціалізація взаємин Польщі з ЄС. Початково це питання не розглядали у Кремлі як таке, що потенційно може загрожувати стратегічним інтересам Росії, які вибудовувалися з логіки наслідків холодної війни, а отже, сфери військово-політичного протистояння із Заходом. Проте у процесі польської євроінтеграції у РФ поступово усвідомили й можливі негативні наслідки, а отже, Москва вимагала політичних й економічних поступок від ЄС та РП і в цьому питанні. У січні 1998 р. Росія зажадала від Євросоюзу розпочати переговори про впровадження компенсаторного механізму від майбутнього розірвання

⁵⁰ Квасневский А. Россия и Польша нуждаются в диалоге. *Новая Польша*. (Варшава). 2004. № 10. С. 3.

⁵¹ Офицеров-Бельский Д. В. Россия и Польша: неизбежное соседство? С. 20.

⁵² Stolarczyk M. Rosja w polityce zagranicznej Polski... S. 165–166.

⁵³ Лисякевич Р. Основные причины обострения отношений между Польшей и Россией. С. 102.

двосторонніх торговельно-економічних угод, підписаних раніше з Польщею⁵⁴. Однією із головних вимог, на виконанні яких вона наполягала, була й реалізація особливої стратегії відносин між ЄС і Калінінградською обл. РФ. Російське керівництво намагалося не допустити будь-яких негативних наслідків, до яких могло призвести перетворення найзахіднішої області федерації у відособлений від решти території ексклав⁵⁵. Ускладнювало вирішення проблеми введення з 1 жовтня 2003 р. між РП і РФ візового режиму при перетині кордону, що унеможливило вільне пересування російських громадян та товарів через територію Польщі. Серйозні обмеження також накладалися на правовий режим торговельно-економічних відносин, які мали би бути переглянуті згідно з нормами Євросоюзу.

Можна погодитися з думкою російського дослідника М. Бухаріна, що, крім економічних наслідків вступу Польщі в ЄС, для Росії були також й політичні. Зокрема, після цієї події збільшувалася роль Варшави в розробці східної політики ЄС. Польське керівництво визначило завданням своєї держави у відносинах із східними сусідами посередництво між Сходом і Заходом, особливо щодо України й Білорусі, для просування західних цінностей та демократії. У Росії це було сприйнято як втручання Польщі у сферу життєвих стратегічних інтересів РФ, що не могло не призвести до нового посилення протиріч між державами⁵⁶. Водночас, з одного боку, для утвердження своєї провідної ролі посередника Польща змушена була керуватися обмеженнями, які поклалися на польсько-російський діалог через необхідність дотримуватися узгодженої політики ЄС, особливо в контексті позиції таких держав, як Франція, Німеччина та Італія, які бачили реалізацію стратегії взаємин із сусідами на східному векторі через призму врахування інтересів Росії. Проте з другого – могла вповні використовувати інструментарій, що його надавали структури ЄС, зокрема економічні, для маневрування у вирішенні складних питань під час переговорів із РФ⁵⁷.

Події Помаранчевої революції в Україні наприкінці 2004 р. вкотре показали, що потепління у відносинах Польщі та Росії тимчасові й геополітичні розбіжності на двосторонньому рівні зберігаються. У той час, як Кремль надавав і відкрити, і приховану підтримку урядовому табору на чолі з Віктором Януковичем, провідні польські політичні кола та їхні діячі активно солідаризувалися з боротьбою українців за свої демократичні права і разом із західними державами симпатизували опозиційному кандидату Віктору Ющенкові. Підтримка Польщею «помаранчевого табору» відчувалася на багатьох рівнях (урядовому, громадському, медійному), а тому в польському дискурсі закріпилася думка, що революція на Майдані досягла успіху значною мірою завдяки польській допомозі у вирішенні політичної кризи⁵⁸, а перемога, як вважали у Варшаві, антиросійського В. Ющенка сприймалася як поразка Москви і сприятливий чинник для посилення ролі РП у регіоні. Важливою

⁵⁴ Zięba R. Główne kierunki polityki zagranicznej Polski... S. 174.

⁵⁵ Чорна Н. Трансформація польсько-російських відносин у світлі реалізації Польщею стратегії інтеграції до Європейського Союзу. *Україна–Європа–Світ. Міжнар. зб. наук. праць. Серія: Історія, міжнародні відносини*. Тернопіль, 2010. Вип. 4. С. 85.

⁵⁶ Бухарин Н. И. Россия – Польша... С. 45.

⁵⁷ Чорна Н. Трансформація польсько-російських відносин... С. 86

⁵⁸ Машкевич М. Східна польська політика у ХХ – на початку ХХІ ст.: концепції та інтерпретації / пер. з польськ. С. Серякова. Київ: Ніка-Центр, 2015. С. 262.

була участь президента РП А. Квасневського, який виконував посередницьку місію у залагодженні політичного конфлікту. Сказана ним під час одного з інтерв'ю фраза, що «краще Росія без України, ніж Росія з Україною» (що фактично стала продовженням вислову З. Бжезінського: «З Україною Росія імперія, а без неї звичайна держава») дала підстави наближеним до Кремля російським політехнологам говорити про існування «доктрини Квасневського», спрямованої на ізоляцію Росії⁵⁹. Російські політичні діячі, політехнологи та медіа нав'язували тезу, яка згодом закріпилася в російській історіографії, що події на рубежі 2004–2005 рр. не були масовим протестом суспільства проти політичних й економічних умов життя в Україні, а властиво «геополітичною технологією», «політехнологічним проєктом» Заходу, спрямованим на встановлення нових геополітичних ліній розмежування. Наголошувалося на потужному дестабілізаційному впливі таких революцій для стабільності в регіоні та загрозі домінуванню РФ на пострадянському просторі⁶⁰. Відповідно програш проросійського кандидата розглядався як значна геостратегічна поразка РФ у боротьбі із Заходом, і активна участь у цьому процесі польського чинника також не могла не позначитися на майбутніх взаєминах двох держав.

Події в Україні стали уособленням формування в польсько-російських відносинах нового чинника, що призводив до загострення двосторонньої комунікації та полягав у боротьбі за політичний вплив на пострадянські країни. Прагнення Польщі перенести елементи своєї східної політики на загальноєвропейський рівень, гарантувало долучення цих країн у сферу постійних інтересів ЄС, що спричиняло застереження в дипломатії та політичних колах РФ. Як наслідок, чергове охолодження двосторонніх відносин у Росії покладали на польську сторону.

Отже, політичні відносини Польщі та Росії у вказаний період можна схарактеризувати як достатньо специфічні, хаотичні та критичні, з нетривалими періодами їх покращення. В основу розбіжностей між державами було покладено відмінний погляд на процес формування системи безпеки та геостратегічну ситуацію в регіоні ЦСЄ, а також участь у цьому процесі РП. Зокрема, активну протидію офіційної Москви спричиняли наміри Варшави приєднатися до НАТО, що розглядалися як спрямовані проти національних інтересів РФ. Водночас програму євроатлантичної інтеграції, зважаючи на її стратегічне значення, польські еліти реалізовували надзвичайно послідовно, незважаючи на зміни урядів та протести російської дипломатії, що стало причиною конфліктів у двосторонньому діалозі й призвело до часткового обмеження політичних контактів на найвищому рівні. Інша причина відсутності значних досягнень у польсько-російських відносинах – їх асиметрія. Росія у середині 90-х років ХХ ст., яка прагнула після розпаду СРСР відновити свій статус наддержави, розглядала зовнішню політику Польщі в контексті геостратегічної гри Заходу, насамперед США, а не самостійного суб'єкта міжнародних відносин і рівноцінного партнера.

Для польського керівництва важливим було віднайти точки дотику для порозуміння й відновлення добросусідського діалогу з Росією. Головне значення

⁵⁹ Бухарин Н. И. Россия – Польша... С. 45–46.

⁶⁰ Корнієнко Н. Російська історіографія про «західний чинник» в українській «помаранчевій революції». *Історичний архів. Наук. студії: зб. наук. праць*. Миколаїв, 2013. Вип. 11. С. 120–121.

мав розвиток демократичних принципів у РФ та її формування як демократичної держави, що не загрожуватиме РП і сусідам. Водночас, згідно із засадами польської східної політики, офіційна Варшава надавала підтримку таким державам, як Україна й Білорусь задля їх демократизації та залучення до європейських і євроатлантичних структур. Прагнення Польщі зміцнити свої позиції у колишніх радянських республіках, які РФ вважала винятково своєю сферою впливу, породжували нові стратегічні розбіжності у двосторонніх відносинах.

Водночас попри суперечності в політичній площині, динамічно розвивалася торговельно-економічна співпраця обох країн. На відміну від протидії вступу Польщі в НАТО, Росія загалом прихильно поставилася до її прагнення стати членом ЄС. Варто також наголосити й на продовженні польсько-російського діалогу щодо формування спільної позиції чи координації діяльності стосовно проблемних питань історії і відновлення місць історичної пам'яті.

REFERENCES

1. Bartoshevski, V. (2001). Polsko-rossiskie otnosheniia (vzglyad iz Varshavy). *Sovremennaia Evropa*, 2 (6), 18–22 [in Russian].
2. Bartoszewski, W. (2011). Informacja ministra spraw zagranicznych o podstawowych kierunkach polityki zagranicznej Polski. Przedstawiona na 110 posiedzeniu Sejmu RP III kadencji 6 czerwca 2001 r. In *Exposé ministrów spraw zagranicznych 1990–2011* (pp. 225–244). Warsaw: MSZ [in Polish].
3. Buhlai, N. M. (2017). Polsko-rosiiski vidnosyny na pochatku XXI stolittia. *Naukovi pratsi istorichnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 48, 308–313 [in Ukrainian].
4. Bukharin, N. I. (2013). *Rossia – Polsha: Opyt dvadcatiletikh otnoshenii: 90-e gody XX veka – pervoe desyatiletie XXI veka*. Saint Petersburg: Nestor-Istoriia [in Russian].
5. Burant, S. R. (1996). Polska polityka wschodnia – granice możliwości. *Polska w Europie*, 22, 83–96 [in Polish].
6. Cesarz, Z. (2010). Polityka zagraniczna Rzeczypospolitej Polskiej po 1989 roku. In A. Antoszewski, A. Kolodii & K. Kowalczyk (Eds.), *Transformacja w Polsce i na Ukrainie. Wybrane aspekty* (pp. 339–354). Wrocław: Wrocławskie Wydawnictwo Oświatowe [in Polish].
7. Chorna, N. (2010). Transformatsiia polsko-rosiiskyykh vidnosyn u svitli realizatsii Polscheiu stratehii intehratsii do Yevropeiskoho Soiuzu. *Ukraina–Yevropa–Svit. Mizhnar. zb. nauk. pr. Seriia: Istoriia, mizhnarodni vidnosyny*, 4, 83–88 [in Ukrainian].
8. Czachor, R. (2011). Miejsce Federacji Rosyjskiej w polskiej polityce wschodniej. *Bilans 20-lecia. Wroclawski Przegląd Międzynarodowy*, 2, 109–131 [in Polish].
9. Dryblak, Ł. (2017). The role and significance of Russian doctrinal documents, with particular focus on information security doctrines from 2000 and 2016. *Studia z Dziejów Rosji i Europy Środkowo Wschodniej*, 52, 3 SI, 209–229 [in English].
10. Fedorowicz, K. (2004). Stosunki polsko-rosyjskie w polskiej polityce wschodniej (1991–2001). *Sprawy Wschodnie*, 1 (5), 37–51 [in Polish].
11. Korniienko, N. (2013). Rosiiska istoriohrafia pro «zakhidnyi chynnyk» v ukrainskii «pomaranchevii revoliutsii». *Istorychnyi arkhiv*, 11, 119–124 [in Ukrainian].

12. Kvasnevskii, A. (2004). Rossiia i Polsha nuzhdaiutsya v dialoge. *Novaya Polsha*, 10, 3–8 [in Russian].
13. Lisiakovich, R. (2015). Osnovnye prichiny obostreniya otnoshenii mezhdru Polshei i Rossiiei. *Sovremennaia Evropa*, 6, 99–113 [in Russian].
14. Lisiakovich, R. (2019). Zigzagi polsko-rossiiskikh otnoshenii v postkommunisticheskii period. *Sovremennaia Evropa*, 7, 38–48 [in Russian].
15. Magdziak-Miszewska, A. Stosunki polsko-rosyjskie: próba bilansu. Retrieved from <http://www.omp.org.pl/stareomp/indexbf8e.html?module=subjects&func=viewpage&pageid=275> [in Polish].
16. Mashkevych, M. (2015). *Skhidna polska polityka u XX – na pochatku XXI st.: kontseptsii ta interpretatsii* (S. Sieriakov, Trans.). Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].
17. Oficerov-Belskii, D. V. (2014). Rossiia i Polsha: neizbezhnoe sosedstvo? *Vestnik MGIMO-Universiteta*, 6 (39), 18–28 [in Russian].
18. Oficialnyi vizit V. V. Putina v Polshu 16–17 yanvaria 2002 g. (2002). Retrieved from <http://kremlin.ru/events/president/trips/45738> [in Russian].
19. Orlik, I. I. (Ed.). (2016). *Rossiia i Centralno-Vostochnaya Evropa: vzaimootnosheniia v 2014–2015 gg.: Monografiia*. Moscow: Institut ekonomiki RAN [in Russian].
20. Petrova, Ya. S. (2015). Rossiisko-polskie otnosheniia v 90-e gody XX veka. *Vestnik LGU im. A. S. Pushkina. Serii: Istorii*, 2, 149–157 [in Russian].
21. Polskoe rukovodstvo poshlo na besprecedentnyi shag, seriozno oslozhnivshii rossiisko-polskie otnosheniia. (2000, Yanvar 20). Retrieved from https://www.mid.ru/ru/maps/pl/-/asset_publisher/D2CPYayAgyuG/content/id/607808 [in Russian].
22. Śmigielski, R. (2004). Koncepcja bezpieczeństwa narodowego Federacji Rosyjskiej (1991–2000). *Sprawy Wschodnie*, 1 (5), 19–36 [in Polish].
23. Stoietyskyj, S. V. (2009). *Ukraina v zovnishnii politytsi Respubliky Polsha: ievroatlantychnyi ta ievropeyskyi intehratsiinyi vymir (istoryko-politohichne doslidzheniia)*. Kyiv: Vyd. dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].
24. Stolarczyk, M. (2016). *Rosja w polityce zagranicznej Polski w latach 1992–2015*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego [in Polish].
25. Stosunek Polaków do polityków zagranicznych. Komunikat z badań. (BS/122/2003). (2003, Lipiec). Retrieved from www.cbos.pl [in Polish].
26. Stosunek Polaków do wybranych postaci ze świata polityki zagranicznej. Komunikat z badań. (BS/112/2002). (2002, Lipiec). Retrieved from: www.cbos.pl [in Polish].
27. Wystuplenie Prezidenta Rossiiskoi Federacii V. V. Putina na II Ekonomicheskom forumie «Polsha – Rossiia». (2002, Yanvar 17). Retrieved from <http://kremlin.ru/events/president/news/26948> [in Russian].
28. Wasiuta, O. (2009). Stosunki polsko-rosyjskie. In W. T. Modzelewski (Ed.). *Polska wobec sąsiadów. Współczesne stosunki polityczne* (pp. 9–50). Olsztyn: Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie [in Polish].
29. Weremiuk, S. (2015). Polska wobec Rosji w latach 1992–2014. Od zależności postimperialnych do trudnych relacji. Analiza wybranych aspektów. *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrzne*, 13, 98–136 [in Polish].
30. Yakovlieva, I. V. (2009). Zovnishnopolitychni chynnyky formuvannia partiinopolitychnoi systemy Respubliky Polsha. *Aktualni problemy polityky*, 37, 312–323 [in Ukrainian].

31. Zięba, R. (2010). *Główne kierunki polityki zagranicznej Polski po zimnej wojnie*. Warsaw: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne [in Polish].

Oleh PIH

PhD, Senior Researcher

Center of Ukrainian-Polish Relations Research

Ivan Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of the

National Academy of Sciences of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2304-9002>

e-mail: olpikh@gmail.com

GEOPOLITICAL DIFFERENCES AS A FACTOR IN THE RELATIONS BETWEEN POLAND AND RUSSIA (1994–2004)

The article highlights the political relations between the Republic of Poland and the Russian Federation in the second half of the 1990s and the first five years of the 21st century. An analysis of the foreign policy relations between the two countries during this period affirms that their dialogue was mainly conflicting due to different visions of the geopolitical situation and forming a security system in the Central and Eastern Europe region. Fearing the restoration of Russian dominance in the former socialist camp, Poland sought to join Euro-Atlantic and European Union's structures. At the same time, Russia assessed the process of NATO enlargement, which Warsaw actively support, as a threat to its national interests. These two positions led to a permanent worsening of bilateral relations. The Kremlin also aimed to resolve all controversial issues through relations with the United States and Western countries, not perceiving Poland as an equal partner. It has been found out that the Polish authorities were considering the possibility of establishing relations with Russia through the development of trade and economic relations and solving problems in the field of historical memory. Significant changes for warming in relations appeared when Russian President Vladimir Putin proclaimed the course of Europeanization of the Russian Federation and its rapprochement with Euro-Atlantic structures in the first years of the 21st century. However, a new factor in the worsening of relations was the political struggle between Warsaw and Moscow to influence Ukraine and Belarus. In particular, the Orange Revolution events showed the significant involvement of both countries in Ukraine's processes and the desire to gain a dominant influence in resolving the political crisis. At the same time, the victory of the Polish-backed forces meant a geopolitical defeat for the Kremlin and thus created a serious conflict in bilateral communication.

Keywords: Republic of Poland, Russian Federation, NATO, foreign policy, geopolitics.

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ УКРАЇНОЗНАВСТВА ІМ. І. КРИП'ЯКЕВИЧА

Україна

КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА,
НАЦІОНАЛЬНА СВІДОМІСТЬ,
ДЕРЖАВНІСТЬ

2020
33

Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / гол. ред. Ігор Соляр; НАН України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2020. Вип. 33. 540 с.

Збірник об'єднує студії з історії, мовознавства та літературознавства.

Статті історичного блоку розкривають актуальні проблеми історії України, а також містять розвідки про відомих людей та їх значення у формуванні української державності.

Мовознавчі студії репрезентують українсько-угорську наукову співпрацю, аналіз мовних явищ за матеріалами пам'яток XVI–XVIII ст. та за діалектними джерелами, а також дослідження проблеми інтеграції науково-технічного прогресу (психолінгвістичний аспект).

Дослідження з літературознавства зосереджені довкола аналізу підручників з української літератури XIX століття в університетській системі, особливостей зображення подій Другої світової війни у прозі Росії, США й Угорщини XX століття, а також дослідження поезії – віршів Шевченка та урбаністичних віршів Георга Гайма та Богдана Ігоря Антонича.

Ukraine: Cultural Heritage, National Consciousness, Statehood / Ed. Ihor Soliar; NAS of Ukraine, I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies. Lviv, 2020. Vol. 33. 540 p.

The collection unites studies in history, linguistics, and literary studies.

Articles of the historical section reveal current problems in Ukraine's history and contain research about famous people and their importance in forming Ukrainian statehood.

Linguistic studies represent Ukrainian-Hungarian scientific cooperation, analysis of linguistic phenomena based on the materials of the 16th-18th centuries and dialect sources, and research on the problem of integration of scientific and technological progress (psycholinguistic aspect).

Research on literary studies focuses on the analysis of textbooks on Ukrainian literature of the 19th century in the university system, the features of the events of World War II in the prose of Russia, the USA, and Hungary of the 20th century, as well as a study of poetry - poems by Shevchenko and urban poems by George Heim and Bohdan Ihor Antonych.

Рекомендувала до друку вчена рада

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
(протокол № 9 від 03.12.2020 р.)

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР

Соляр Ігор Ярославович, д.і.н., проф. (Україна)

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Романюк Михайло Васильович, к.і.н. (Україна)

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Акіллі Алессандро (Achilli Alessandro), PhD (Australia)

Борчук Степан Миколайович, д.і.н., проф. (Україна)

Газдаг Вільмош (Gazdag Vilmos), PhD (Україна)

Даниленко Андрій (Danylenko Andriy), PhD, prof. (США)

Золтан Андраш (Zoltán András), dr hab., prof. (Угорщина)

Литвин Микола Романович, д.і.н., проф. (Україна)

Мозер Міхаель (Moser Michael), dr hab., prof. (Австрія)

Муравський Олег Іванович, к.і.н., с.н.с. (Україна)

Надрага Марта Степанівна, к.і.н., с.д. (Україна)

Пастух Тарас Васильович, д.філол.н., доц. (Україна)

Рембішевська Дорота Кристина (Rembiszewska Dorota Krystyna), dr hab., prof. (Польща)

Ситник Олександр Степанович, д.і.н., проф. (Україна)

Ястремська Тетяна Олександрівна, к.філол.н., с.н.с. (Україна)

ЗМІСТ

ІСТОРИЧНІ СТУДІЇ

Актуальні питання української історії	3
Паршин Ілля. Маловідома згадка про грамоту Луцького єпископа від 1319 року	3
Войтович Леонтій. Стільсько: між фактами і вигадками.	13
Пашук Володимир. Греко-католицьке духовенство – важливий соціальний чинник формування товариства «Просвіта»	38
Кондратюк Костянтин, Коцюмбас Ореста. Академічна гімназія у Львові (1849–1914)	50
Руда Оксана. Роль політичної партії «Мізрахі» в розвитку єврейського приватного шкільництва у міжвоєнній Польщі	69
Chotary Juriy. Plona Zginyi, the symbol of freedom and courage	81
Пагіря Олександр. Від співпраці до ворожнечі: протистояння Карпатської Січі та чехословацьких органів безпеки на зламі (1938–1939)	90
Ільницький Василь, Батюк Тарас. Боротьба радянських репресивно-каральних органів проти підрозділів тактичного відтинку 22 «Чорний ліс» (1946–1947)	111
Артимишин Юлія. «Закерзоння» як концепт: лінія–кордон–терен–втрачений регіон?	137
Боднар Галина. «Постійно відчували цензуру і відповідну планку над собою»: Львівський університет імені Івана Франка в 1970-х – середині 1980-х років (структура, викладачі, кадрова політика)	157
Піх Олег. Геополітичні розбіжності як чинник відносин Польщі та Росії (1994–2004)	177
Артимишин Павло. Харківські угоди 2010 року: візії політичних, медійних та експертних середовищ в Україні	194
Krasivskyi Orest, Pidberezhnyk Nadiia. Problems of nation-building processes in Ukraine at the present stage	214
Попко Сергій. Військово-політична співпраця України з НАТО: особливості імплементації програм співробітництва (кінець ХХ – початок ХХІ століття).	222
Матіїв Юлія. Соціальна політика в дискурсі політичних партій на позачергових виборах до Верховної Ради у 2014 році.	234
Воєнна історія	243
Підшибякін Сергій. Іловайська трагедія 2014 року в дискурсі української громадської думки	243

Полтавець Юрій. Особливості навчального процесу в Національній академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного на сучасному етапі	260
Постаті	270
Патер Іван. Іван Пулкою – український патріот, політик, державник	270
Сова Андрій. Освітньо-виховна діяльність Івана Боберського в Канаді.	294
Каменцев Денис. Публіцистична діяльність Володимира Сальського	306
Галів Микола, Огар Анна. «Член ОУН» Варвара Степанівна Журбенко: доля репресованої вчительки (за матеріалами архівно- кримінальної справи)	318
Кравець Наталія. Архівно-слідча справа Василя Проходи як історичне джерело	331
Костишин Роман. Громадсько-політична діяльність Володимира Кохана в 1920–1960-х роках	342
Романюк Михайло. Життєвий шлях Лицаря Срібного хреста заслуги УПА Івана Червака («Дністрового»).	352

МОВОЗНАВСТВО

Барань Єлизавета, Барань Адальберт. Внесок Іштвана Удварі в реабілітацію наукової спадщини Антонія Годинки	364
Осінчук Юрій. Церковнослов'янські запозичення в лексичній системі української мови XVI–XVII століть	379
Ястремська Тетяна. Картина світу і концепт: проблема (пере)осмислення.	394
Мех Наталія, Мех Олег. Інформаційно-техногенний фактор і людина: психолінгвістичний аспект	411

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

Генц Адріана. Історія літератури чи філологічні студії: підручники з української літератури XIX століття в університетській системі	422
Барань Адальберт. Особливості зображення подій Другої світової війни у прозі Росії, США й Угорщини XX століття (за романами Василя Гроссмана «Життя і доля», Джеймса Джонса «Віднині і повік», Імре Кертеса «Знедоленість»)	433
Шкраб'юк Петро. У житті й боротьбі – разом (чотири силуетки про незвичайних жінок України)	448
Пастух Тарас. Шляхи рецепції віршів Шевченка	465
Гаврилів Тимофій. Місто в модерністичній поезії. Урбаністичні вірші Георга Гайма та Богдана Ігоря Антонича	480

ОГЛЯДИ ТА РЕЦЕНЗІЇ

- Мочернюк Наталія.** [Рец.]: «Живий живе гадає!»: творча спадщина і чин Івана Іванця з погляду XXI століття [на кн.]: Іван Іванець (1893–1946). Стрілецькі мемуари, творча спадщина / Упоряд. А. Яців і Р. Яців; вст. сл.: П. Гринчишин; наук. ред. і авт. вст. ст. д.і.н. М. Литвин. Львів, 2019. 476 с.: іл. 494
- Голик Роман.** [Рец.]: Львівська Ставропігія XVIII – початку XX століття: консервативна організація перед викликами модерності [на кн.]: Киричук О., Орлевич І. Львівський Ставропігійський інститут (1788–1914). Роль у суспільно-політичному, культурному та релігійному житті українців Галичини / НАН України, Ін-т українознавства ім. І. Крип'якевича; Львівський музей історії релігії. Львів: Логос, 2018. 288 с. 499
- Тараніна Богдана.** [Рец. на кн.]: Максим Яременко. Перед викликами уніфікації та дисциплінування: Київська православна митрополія у XVIII столітті. Львів: Вид-во УКУ, 2017. 272 с. (Серія «Київське християнство», т. 4). 503
- Приступа Євген.** [Рец. на]: Сова А. Іван Боберський: суспільно-культурна, військово-політична та освітньо-виховна діяльність: монографія; Інститут українознавства імені Івана Крип'якевича НАН України; Львівський державний університет фізичної культури імені Івана Боберського; Центр незалежних історичних студій. Львів, 2019. 512 с. 512
- Міщанин Василь.** [Рец. на]: Вегеш М.М., Віднянський С.В. Августин Волошин – «батько карпатоукраїнського народу». Київ: Парлам. вид-во, 2020. 472 с. + Іл., ім. пок. 516
- Голик Роман.** [Рец.]: Освіта для нації: нова праця про міжвоєнну Галичину [на кн.]: Руда О. Національно-освітня політика урядів Польщі щодо населення Галичини в 20–30-х роках XX століття: реалізація та рецепції: монографія / Національна академія наук України, Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича. Львів, 2019. 802 с. 526

ЮВІЛЕЇ

- Ресент Олександр.** *Honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere* . . . 530
- Ястремська Тетяна.** Слово про Вчителя:
до ювілею Павла Юхимовича Гриценка. 533